

QUEER TAHAYYÜL: CİNSİYET KİMLİĞİNDE VE CİNSEL YÖNELİMDE İKİLİĞİN ÖTESİ

Sibel YARDIMCI*

Özet: "Queer" kavramı ve kuramı neye işaret ediyor? Cinsiyet kimliğini ve cinsel yönelimi anlamak için bize nasıl araçlar sunuyor? Buradan hareketle nasıl bir siyasete kapı aralıyor? Bu yazıda kısaca ve giriş niteliğinde, bu sorularla ilgili okumalarımı ve görüşlerimi paylaşmayı umuyorum.

Burada özellikle altını çizmeye çalıştığım nokta, queer bir kuram ve tahayyül ile LGBTİ merkezli kimlik politikaları arasındaki farktır. Çünkü queer, kimliği temel almayan bir siyaset önerisidir. Cinsiyetli, sabit ve istikrarlı bir öznen hareket etmez ve ötekinin tanınması üzerinden işlemez. Daha ziyade tekil bedenler arasındaki indirgenemez farkı ve etkileşimi temel alır. Bu görüşe göre, bir bedenler "çokluğu", onları normal veya anormal olarak inşa eden rejimlere karşı çıkar; onları belirli bir okunabilirlik ve kavranabilirlik çerçevesi içine sıkıştıran, adlandıran ve sınıflandıran (bilimsel) dilden, (bedensel) teknolojilerden taşar, onları zorlar, bozar, dönüştürür, saptırır. Bedenlerin siyasetin merkezine çekildiği bu perspektifte, politikleşme olasılığının belirli bir kimliğe bağlanması iyi ihtimalle sınırlayıcı, fakat son kertede imkânsızdır. Bunun yerine queer, bulunduğumuz konumu, olduğumuz kişiyi tarihsel bir kavşak, bir keşif noktası gibi alan, bu noktanın değişmezliğini değil olumsuzluğunu vurgulayan, politik eylemi de onunla zorunlu bir ilişki içinde tasavvur etmeyen bir perspektif sunar.

Anahtar Sözcükler: Queer, cinsiyet, cinsellik, kimliksizleşme

Queer Imagination: Beyond Binarisms in Gender and Sexuality

Abstract: What does "queer" point to as a concept and a theory? What kind of tools does it provide to understand gender and sexuality? What sort of politics does it imply? In this paper, I hope to share briefly some readings and thoughts as an introduction to these questions and issues.

The main point I try to underline here is the difference between the non-identitarian political stance of queer theory and the politics centered on LGBTI identities. Queer theory does not start off with a presumably gendered, consistent and permanent subject and does not work through the recognition of the "other". Rather, it rests upon the non-reducible difference and interaction between singular bodies. According to this view, a "multitude" of bodies resists regimes (discursive or otherwise) that construct them as normal or abnormal; deviates, transforms and transgresses the (scientific) language and (bodily) technologies that name and classify them, that squeeze them into a grid of intelligibility. Once bodies are brought to the center of politics as such, identity politics appears, at best, limiting but eventually impossible. Instead, a queer perspective thinks of political action as not necessarily based on identity positions, and sees the latter as historical junctions, emphasizing intersectionality and contingency. .

Key words: Queer, gender, sexuality, non-identitarian politics

"Queer" kavram ve kuram olarak neye işaret ediyor? Cinsiyet kimliğini ve cinsel yönelimi anlamak için bize nasıl araçlar sunuyor? Buradan hareketle nasıl bir siyasete kapı aralıyor? Bu yazıda kısaca ve giriş niteliğinde, belki de kısmen tekrara düşerek bu sorularla ilgili okumalarımı ve görüşlerimi paylaşmayı umuyorum¹.

Bunun kolay bir teşebbüs olmadığına baştan dikkat çekmek isterim. *Queer* kuramı² yalnız heteroseksüel-eşcinsel veya kadın-erkek gibi ikilikleri değil, bunlara temel teşkil eden ve biyolojik (ve tarih-dışı) olanla kültürel (ve tarihsel, toplumsal)

olan arasındaki kapanmaz sayılan uçurumu da yerle bir ettiği için alışageldiğimiz düşünce kalıplarını fazlasıyla zorluyor. Özellikle şu noktanın açıklığa kavuşturulması bana elzem görünüyor: Burada önerilen, biyolojik ve kültürel arasında karşılıklı, diyalektik bir ilişki, iki kutbu bağlayacak, uçurumu kat edecek bir köprü değil; dili ve anlamlandırma-yı önceleyen, ona temel teşkil ettiği düşünülen bir biyolojinin (biyolojik cinsiyet dahil olmak üzere) tümüyle reddidir. Bugün (ve ancak son birkaç yüzyıldır) "biyolojik" addettiğimiz şeylerin tümü, bu niteliklerini, "biyolojik" kategorisini mümkün kılan söylem ve pratiklere (biyoloji kürsülerine,

*Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

deneylere, hastanelere, tür tasnifleri ve benzerleri-ne) borçludur – bunlardan önce böyle bir kategori veya nitelik yoktu³.

Yine de bu, her şey sözlerden ve adlandırmalar-dan ibaret demek değil. Daha ziyade, bugün “bi-yoloji” dediğimiz şey de dahil olmak üzere, tüm yaşamın dilin içinde anlam ve şekil bulduğu, tasnif ve tercüme edildiği, dolayısıyla her zaman dilsel, toplumsal, tarihsel ve politik olduğu anlamına ge-liyor. Yani dönüştürülebilir, yani yeniden anlamlan-dırılabilir olduğu anlamına. Daha açık ifade etmek gerekirse, buradaki temel tez şudur: Biyolojik-top-lumsal, kadın-erkek, eşcinsel-heteroseksüel, siyah-sarı-beyaz tenli, sakat-sağlam ve hatta LGBTIAQ gibi, etkileri itibarıyla son derece gerçek, kimi za-man ölümcül tüm bu tasnifler tarihsel ve toplum-sal olarak kurulmuştur; bu kurulumun öncesinde/ dışında değişmez hiçbir temele dayanmazlar ve dolayısıyla yine aynı tarihsellik içerisinde dönüştü-rülebilirler.

Queer kuramı her şeyden önce bu dönüştürme mü-cadelesine bir davettir.

Kavramın Olumsuzdan Olumluya Yolculuğu

Kavramın kendisi bu mücadeleden pay almış; bir yanda “garip”, “tuhaf”, “yamuk”, diğer yanda (argoda) “ibne” anlamına gelir, dolayısıyla bir aşağılamaya işaret ederken, zamanla dönüşmüş ve dönüştü-rülmüş; kimileri tarafından bir kimlik gibi sahiplenilmiş, olumlanmış, bir duruşun, perspektifin, ku-ramın, tahayyülün, kimi üniversitelerde araştırma birimlerinin adı haline gelmiştir (Queer Studies’de [Queer Çalışmaları] olduğu gibi).

Daha önce ifade ettiğimiz gibi Paul Goodman’ın 1969 tarihli *The Politics of Being Queer* kitabı, kelime-nin bu “yeni” anlamıyla kullanıldığı erken ve önemli örneklerden biridir (Yardımcı, 2012a; Yardımcı, 2013). Fakat kavramın politik ve teorik meselelere doğrudan atıfla kullanılması ancak 1990’da başla-mıştır (1990’lar aynı zamanda AIDS aktivizminin kuvvetli olduğu yıllardı ve *queer*’in kavramsal-ku-ramsal yolculuğu bu aktivizmden etkilenmişti). Örneğin bu ismi doğrudan sahiplenen ilk LGBTİ oluşu-mu *Queer Nation* 1990 yılının Mart ayında kurulmuş ve birkaç ay sonra düzenlenen New York Onur Haftası’nda “*Queer*’ler Bunu Okuyun!” başlıklı küçük el ilanları dağıtmıştı. Aynı yılın Şubat ayında “*queer* kuramı” ifadesi akademik dile de düştü ve Theresa de Lauretis tarafından, University of California’da düzenlenen bir konferansın başlığı olarak -herhalde biraz da provokatif bir şekilde- kullanıldı. Sonraları *queer* kuramının temel metinleri olarak addedilecek

iki kitap, Judith Butler’ın *Gender Trouble*’ı ve Eve K. Sedgwick’in *The Epistemology of the Closet*’ı da aynı yıl yayımlandı⁴. O günden bugüne *queer* başlığı al-tında sayılabilecek tartışmalar çoğaldı ve çeşitlendi. Söz konusu tartışmalara sınıf, ırk, etnisite ve sakatlık da dahil oldu ve kimi zaman *queer* başka politik çiz-gilerle (anarşizm gibi) birlikte ele alındı⁵.

Ben burada meseleyi sırasıyla üç aşamada ele almayı deneyeceğim: 1. Bedensel çeşitliliğin tasnifi ve normalliliğin inşası, 2. Cinsiyet kimliğinin (ve bu sırada öznenin) inşası ve cinsiyet ve cinsellik ara-sında varsayılan süreklilik, ve 3. *Queer* bir siyasetin imkanları. Bitirirken ortaya bir takım sonuçlar değil, sorular bırakabilmeyi umuyorum.

Bedensel Çeşitliliğin Tasnifi ve Normalliliğin İnşası

Aşağıda açmaya çalışacağım gibi, *queer* düşünce-den öğrenebileceğimiz ilk ders bedenlerin müthiş bir zenginlik ve çeşitliliğe işaret ettikleri, kadın-er-kek veya sakat-sağlam gibi ikiliklere ancak devasa indirgemeler pahasına sığdırılabildikleridir. Cinsiyetin “anatomik/fizyolojik” temeli sayılan cinsi-yet kromozomları (X, Y), hormonlar (testosteron, östrojen), üreme organları (yumurtalık, testisler), cinsel organlar (vajina, penis), üreme kapasitesi ve bağlantılı organlar (sperm taşıma, rahim) gibi bir dizi işaret vardır fakat bu işaretler, (doğumda) atan-mış cinsiyeti kadın veya erkek olarak tarif edilen hiç kimsede yüzde yüz oranında bulunmazlar. İnsanla-rın hormon düzeyleri farklıdır ve yaşamları boyunca da değişikliğe uğrar. Kimilerinin üreme organları yoktur veya varsa da çocuk doğurmayı tercih et-mezler. Çeşitli nedenlerle rahimleri alınan kadınlar, birden kadın olmayı bırakmaz. Cinsellik bazı kişi-ler için hiç pratik edilmeyen bir etkinliktir. Kimileri içinse cinselliğin merkezinde “cinsel organlar” değil, başka eğilimler, tercihler, ilgiler, duygular vardır. Ve en değişmez ve belirleyici parçamız sayılan kro-mozomlar bile kadın/erkek tasnifinde sandığımız kadar güvenilir değildir: Olimpiyatlara katılmak iste-yen atletler için zorunlu olan cinsiyet kromozomu testini beş yüz atletten birinin geçemeyeceği iddia edilmiştir (Baird, 2004). Kuzey Amerika İnterseks Derneği’ne göre her iki bin bebekten biri yaklaşık yirmi beş farklı nedenden “belirsiz” cinsel organlarla doğar ve başka bir araştırmaya göre yeni doğan iki yüz çocuktan biri bir tür interseks matrise sahiptir (bu arada yetmiş aşkın interseks sendromu vardır) (Baird, 2004).

Bu çeşitlilik, heteronormatif, penetrasyonu temel alan ve üreme merkezli düzenleyici bir tertibat -bu tertibatın ne anlama geldiğini ve nasıl işlediğini

aşağıda açıklamaya çalışacağım- aracılığıyla ikili bir cinsiyet kurgusuna indirgenir ve bu indirgeme pek çok kişi için düzeltme ve normalleştirme veya dışlama ve ayrımcılık anlamına gelir. Bebeklikteki "cinsiyet düzeltme" ameliyatları buna örnektir. Erkeklik ölçütünün 2.5 santimetreden uzun bir penis ve kadınlık ölçütünün 0.9 santimetreden kısa bir klitoris olduğu *günümüz toplumlarında* -burada tasnifin tarihselliğine ve değişebilirliğine vurgu yapıyorum- uzantıları bu aralıkta kalan bebekler, bu tür ameliyatlara maruz kalırlar. Elbette doğum ertesinde rızalarının alınması mümkün değildir ve üstelik pek çoğuna ilerleyen yaşlarda da yanlış bilgi verilir. Yine pek çoğu bu "düzeltmeyle" barışmamakta ve ileride yeni dönüşümlerden geçmektedir. Öyleyse neden düzeltmeye yönelik bu müdahalelerde ısrar edilmektedir? Susanne Kessler'ın keskin ifadesi bu noktada açıklayıcıdır: Bu tür düzeltmelere ihtiyaç duyulmasının nedeni, belirsizliğin "bebeğin hayatını değil, içine doğduğu toplumu tehdit" etmesidir (**Baird, 2004**).

Gerçekten de ikili cinsiyet kurgusu heteronormatif toplum yapısının temel taşıdır ve fakat, örneklerle de göstermeye çalıştığım gibi, yaşamdaki çeşitliliğe tekabül etmez. Aslında her şey "istatistiksel olasılıklardan ibarettir" (**Baird, 2004**) ve "normal" o kadar da kendinden menkul bir şey değildir. Yaşama ve bedene içkin bu olasılıklardan üretilmesi gerekmiştir. Bizden çok önceki kuşakların gündeminde bugünkü anlamıyla "normalliğin" olmadığını düşünmek belki şaşırtıcı ama kelimenin etimolojik evrimi bu gerçeği açıkça ele veriyor: "Normal" Latince'de "marangoz gönyesi" demekti ve "normalis" kelimesi 1640'larda bile "gönyeye uygun yapılmış, doğru açıda duran" anlamına gelmekteydi. Demek ki, bugün düşündüğümüz anlamıyla insan doğasına atıf yapan, ona uygun, anlamında bir normallikten söz edilmiyordu. Kelimenin İngilizce'de "ortak standartlara uygun" şeklindeki ilk kullanımı 1828 tarihlidir. "Normal biri veya normal bir şey" ifadesindeki gibi bir kullanıma ise ancak 1894 gibi çok geç bir tarihte rastlanır (**Online Etymology Dictionary, "normal" maddesi**).

Daha açık bir ifadeyle, "normallikten" söz edebilmemiz için, önce İstatistik biliminin icat edilmesi, sonra da bu istatistiksel olasılıklardan ikili cinsiyet ve heteroseksüel ilişki üzerine kurulu normal bir cinsel yaşam yolu ortaya konması gerekmiştir. 20. yüzyılın önemli düşünürlerinden Michel Foucault'nun gösterdiği gibi bu, beşeri ve sosyal bilimlerin ortaya çıktığı son birkaç yüzyılın eseridir (**Foucault, 2003**) (Foucault'nun okuması kabaca 18. yüzyılda başlar).

Bu, cinselliğin Tanrısal veya tinsel terimlerle değil, modern, seküler ve büyük oranda tıbbi-psikolojik veya nüfusa dair-ekonomik terimlerle sorunsallaştırıldığı, bu tür bir dikkatin konusu haline geldiği bir dönemdir. Böylece Ortaçağ'ın bütünlüklü günah/ten söyleminin yerini, kamu yararını öne çıkaran, parçalı ama birbirine eklenen ve meseleyi rasyonel/bilimsel bir yaklaşımla ele alan söylem ve pratikler alır – bu söylem ve pratikler Foucault'nun "cinsellik tertibatı" dediği şeyi oluşturacaktır:

Doktorlar kurum müdürleri ve öğretmenlere seslenir, aynı zamanda ailelere de fikir verirler; eğitimciler yaptıkları projeleri ilgili makamlara sunarlar; öğretmenler öğrencileri karşlarına alır, onlara öğütler verir, onlar için ahlaksal ya da tıbbi örneklerle donatılmış özendirici kitaplar kaleme alırlar. Öğrenci [veya birey] ve onun cinsel etkinliği çevresinde, kurallar, fikirler, gözlemler, tıbbi öğütler, klinik vakalar, reform şemaları ile ideal kurum planlarından oluşan dört başı mamur bir literatür ortaya çıkar (**Foucault, 2003**).

Böylece cinsellik biyoloji, tıp, psikiyatri, demografi ve adalet gibi -kimileri yeni gelişmekte, kimileri dönüşmekte olan- disiplinlerin konusu olur. Bu disiplinler cinsellik olarak tarif ettikleri şeyi kaydeder, inceler ve sınıflandırır. Eş zamanlı olarak "sapkınlıklar" tanımlanır –tıbben tedavi edilir ve/ya hukuken cezalandırılır. Böylece çocukluktan yaşlılığa, merkezinde evliliğin yer aldığı bir cinsellik normu tasvir edilir⁶. Bu norm üzerinden düzenlenmiş, planlanmış bir cinsel tutum oluşturulmaya çalışılır. Aynı zamanda ekonomik ve siyasal nitelik taşıyan bu tutum, tam da modern iktidarın hedeflerine yöneliktir. Foucault'nun tarif ettiği modern iktidar, bir yandan güçlü ve uysal, çalışkan bedenler yaratmak, diğer yandan bütün olarak nüfusu geliştirip güçlendirmek amacını taşır. İşte cinsellik bu iki hedef açısından da kilit önemdedir. Söz konusu cinsellik normu ve cinsel tutum da istikrarlı bir biçimde uygulandığında, bireylerin davranışlarının bu iki hedefin yerine getirilmesi yönünde düzenlenmesini sağlar.

Özetle, Foucault'nun *Cinselliğin Tarihi*'nde dile getirdiği temel tez, cinselliğin baskıcı bir iktidara karşı özgürleşme mücadelesi veren bir güdü değil, modern bir iktidar biçiminin işleminde merkezi rol oynayan bir tertibat olduğudur (**Foucault, 2003**). Daha önce ifade ettiğimiz gibi bu düşünce Judith Butler ve onu izleyen *queer* kuramcılarının dayanak noktalarından birini oluşturmuştur (**Yardımcı, 2013**). Bu kuramcılara göre, biyolojik bir öze atıfta bulunduğu varsayılan "(biyolojik) cinsiyet" fikri de

aslında bu tertibatın ürünüdür ve doğallığının sorgulanması gerekir. Çünkü cinselliği önceleyen ve ona temel teşkil eden (biyolojik) cinsiyet fikri, tam da oluşumuna (yani cinsellik tertibatına) dahil olan iktidar ilişkilerini gizler ve tahakkümün yeniden üretimini mümkün kılar.

Bu noktada okuyucunun "Yani biyoloji diye bir şey yok mu?" veya "Peki modern dönemden önce kadın ve erkek cinsiyetleri yok muydu yani?" diye sorduğunu duyar gibiyim. Bu nedenle küçük bir parantezle meselenin odak noktasını tekrar ortaya koymak isterim. Buradaki iddia, bedenlerin maddi bir nitelik taşımadığı değil, cinsiyet denilen şeyin, tarihe ve coğrafyaya bağlı olarak değişken bir şekilde, kendisini üretip çerçeveleyen söylemler veya pratikler, başka bir deyişle tertibatlar aracılığıyla geçerlilik kazandığı ve etkin hale geldiğidir⁷. Bu söylem ve pratikler, biyolojik olduğu varsayılan (yukarıda saydığımız türde) işaretleri, dış görünüşleri, hal ve tavırları, kıyafetleri, düşünme ve duygulanma biçimlerini ve daha birçok şeyi "cinsiyet" denilen bir atfa dönüştürür, sonra da (biyolojinin de icadıyla) bu atfı oluşturan öğeleri biyolojik ve kültürel olarak birbirinden ayırır. Daha net bir ifadeyle beden, ona özsel bir cinsiyet fikri atfedilmeden önce cinsiyetli değildir - fakat bunu tahayyül etmekte zorlanırsınız, çünkü hemen her zaman bedeni bu fikirle birlikte düşünürüz.

Bu meseleyi ikinci bir soru takip edebilir: Cinsiyetin kaynağı bedenimiz veya biyolojimiz değilse, cinsiyet ve cinsiyetli bir oluşum olarak özne nasıl kurulmaktadır?

Cinsiyet Kimliğinin ve Öznenin İnşası

Judith Butler'ın bu kurulumu nasıl kavramsallaştırdığını kısaca (ve ilgili açıklamaları son not olarak vererek) aktarmaya çalışacağım⁸. Tahmin edilebileceği üzere bu kavramsallaştırma öznenin değil, fakat özneye "seslenen" iktidardan (bunu toplum diye de okuyabiliriz) yola çıkar⁹. Bu hitap çok erken, bebek daha doğmadan başlar. Örneğin, aile bebeğe verdiği isimle, odasını donattığı renklerle, biraz büyüdüğünde ona aldığı oyuncakla bunu gerçekleştirir. Ona "güzel kızım", "erkek oğlum" der. Okulda hangi soyunma odasına gideceğini neredeyse düşünmeden bilen öğrenci, aslında benzer bir seslenişe (okulun, mekanın, kuralların seslenişine) cevap vermektedir. Askere çağırılan veya çağırılmayan devlet, vatandaşına sadece "erkek" veya "kadın" diye değil, "sağlam" veya "çürük" diye de seslenmiş olur. Aynı vatandaşın bütün nüfus işlemleri cinsiyetinin tespiti ve kaydını içerir (yani nüfus daireleri ona tekrar tekrar cinsiyetiyle seslenir). Kişiler "karı-koca" ilan

edildiklerinde, "ana-baba" olduklarında "kadın" veya "erkek" olarak sınıflandırılırlar ve bu sınıflandırma hemen her zaman hiç düşünmeden yapılır. Kısacası, evde, okulda, iş yerinde, sokakta, hayat boyunca ve hatta öldükten sonra (örneğin cenaze sırasında) kişinin parçası olduğu -söylem ve pratiklerden müteşekkil- tertibatlar bu hitabı çeşitli şekillerde tekrarlar¹⁰.

İşte özneyi cinsiyetli olarak kuran bu sesleniş ve tekrarıdır. Ona cevap veren kişi, bu cevapla kendisine yönelen hitabın (örneğin, "kadın") hem öznesi olur, hem de o hitabın koşullarına tabi hale gelir¹¹. Başka bir ifadeyle, onu kadınlığa çağırılan hitabın koşullarını yerine getirmeye çalışır, kadınlığı icra ederken [perform] "kadınlaşır". Bu, bir anlamda, toplumsal yaşantı içinde kavranılabilirliğin [intelligibility] sınırları içinde kalmanın, toplumun tümüyle dışına atılmamanın koşuludur.

Demek ki cinsiyeti kuran ve istikrarlı hale getiren, bu seslenişler ve onlara verilen cevapların bedende ve tavırda tortulanmasıdır. Beauvoir'ın bilinen ifadesiyle, "kadın doğulmaz, olunur"¹². Özetle, cinsiyet kimliğimizi belirleyen bir özden değil, ona istikrar kazandıran bir tekrardan söz edilmektedir. Bu aynı zamanda, cinsiyet kurulumunun kırılabilir niteliğini de açığa çıkarır: cinsiyetin istikrarı değişmez bir öze değil de tekrara dayanıyorsa, belki de cinsiyet sandığımız kadar değişmez bir şey değildir.

Bu noktada küçük bir parantez açmak ve iki şeye dikkat çekmek isterim. İlk olarak, söz konusu "kadınlık" (ya da erkeklik) atfı, aslında ideal ve imkansız bir kadınlığa gönderme yapar. Bu atfıla seslenen kişiler olarak bizler, bizi çerçeveleyen "kadınlığı" icra ede ede ona dönüşmeye çabalarız. Ne ki bu her zaman başarısızlığa mahkum bir çabadır, çünkü böylesi bir "ideal kadınlık" zaten yoktur. İkinci olarak, verilecek cevabın niteliği kişiden kişiye de, zaman içinde de değişebilir. Bu anlamda bütün kadınları ortaklaştıran tek bir "kadınlık" halinden söz etmek mümkün değildir; ırk, sınıf, sakatlık gibi değişkenler kadınlığın icrasına ve yaşanma biçimlerine etki eder. Üstelik hitaba verilen cevapta, her zaman bir yeniden anlamlandırma imkanı vardır. Kendisine "Kadın!" olarak seslenen kişi, bu hitabı sahiplenirken, ondan hiç de normatif olmayan bir "kadınlık" çıkarabilir.

Böylece Butler'ın kavramsallaştırması üzerinden anlatmaya çalıştığım bu *queer* tahayyül, bize heyecan verici bir kapı aralar: Cinsiyet artık bizim değişmeyen özümüz, derinlerdeki sırrımız, ispata

çalıştığımız hakikatimiz değil, yeni oluşlara açılabilceğimiz bir kapıdır. Artık kendimizle, cinsiyetimiz olduğunu düşündüğümüz şeyle, çevremizdekilerle, onların cinsiyetleri olduğunu düşündüğümüz şeyle ilişkilerimizi yeniden tartmak ve kurmak fırsatı doğmuştur. Bedenimizle cinsiyet kimliğimizi ve cinsiyetimizle arzumuzu birbirine bağladığını varsaydığımız sürekliliğin o kadar da kendinden menkul olmadığını fark etmeye başlayabiliriz. Bu da alışılageldiğimiz heteroseksüel mantığın ters yüz edilmesi anlamına gelir, çünkü bu bakış açısı cinsiyeti arzuyu açıklayacak ilke olarak tahayyül etmiş, özdeşim ve arzuyu karşılıklı olarak birbirini dışlayacak şekilde konumlandırmıştır. Daha açık bir ifadeyle, bu mantığa göre, örneğin "kadın bedenine" sahip biri kadın kimliğiyle özdeşleşmeli ve yalnızca erkeği arzulamalıdır. İşte bedensel özelliklerle cinsiyet kimliği arasındaki belirlenim ilişkisini zorunlu olmaktan çıkararak *queer* tahayyül, bu süreklilikteki ikinci kilidi de çözer: Arzu, özdeşim kurulan cinsiyetin karşısına akmak zorunda değildir. Zaten artık ikili cinsiyet kurgusu da hasar almıştır.

Sonuç yerine: *Queer* Bir Siyasetin İmkanları

Şimdiye kadar açıklamaya çalıştıklarımı toparlayacak olursam, *queer* bir yaklaşım, cinsiyetle ilgili algılarımıza damgasını vurmuş ikili düşünce yapılarına ve bu yapıların beraberinde getirdiği varsayılan sürekliliklere karşı, cinsiyete veya cinsel yönelime dayalı kimlik kategorilerinin doğal olmadığını, bu kategorilerin her birinin tarihsel ve toplumsal olarak kurulduğunu savunur. Bu bağlamda, cinsel kimliklerin nasıl düzenlendiği ve bu kimliklerle özdeşleşmenin bizim için nasıl imkanlar veya engeller yarattığı üzerinde durur. Bu son bölümde, buradan hareketle yaşam ve siyaset üzerine birkaç not daha düşmek, akıllara bazı sorular düşürmek isterim.

Queer bir siyaset nasıl olabilir? Eldeki yazıda ana hatlarını ortaya koymaya çalıştığım bu perspektiften, yaşamı dönüştürmek adına ne öğrenilebilir?

Öncelikle en küçük ölçekten, kendimizle ilişkimizden (ki bu da bir çeşit siyasettir) başlayalım. Bu ilişkide "doğala" denk bir "normal" kategorisinin yerinden edilmesinden doğan büyük bir ferahlıkla karşılaşırız. Bedenim normal mi? Ben normal değil miyim? Onu sevmem normal mi? Bu sorular heteroseksüel (ve sağlamcı) mantığın sırtımıza yüklediği ağır yüklerdir¹³. İşte *queer*, bizzat normalin nasıl kurulup işlediğini ifşa ederek bu yükleri, onları sırtlamış olanların omuzlarından alabilir. Bedenlerini, kimliklerini, arzularını ikici kurgulara sığdırmakta zorlanan nice insanı, çokluğun ve farkın güneşli ve havadar topraklarına çıkarabilir: *queer* düşüncede

her beden diğerinden farklıdır ve sadece farklıdır (ne daha iyi ne daha kötü, ne daha normal ne daha anormaldir).

İkinci olarak, bu başlangıçtan toplumsal dönüşüme dair de dersler çıkabilir (mücadeleye devam!). Buradaki önemli nokta, normalle birlikte merkezin de darmaduman edilmiş olmasıdır. Daha açık ifade etmek gerekirse, *queer* bir yaklaşım, tanınma politikaları ve pozitif ayrımcılık mantığına göre işlemez. Çevredekini merkeze çağırılmayı değil, merkezde olmaktan sürekli vazgeçmeyi önerir. Çünkü merkeze çağırılan her yeni kategori, diğer bir kategorinin yine de dışarıda kaldığının açık işaretidir. LGBTİ kısaltmasının hızlı evrimi (LGBT-LGBTI-LGBTIA-LGBTIAQ vs. vs.) bir önceki tanımlamada kendine yer bulamayan bir kesimin bir çeşit merkeze yolculuğuna işaret eder.

Buradan hareketle *queer* tahayyül, LGBTİ merkezli kimlik politikalarından ayrılır. Çünkü cinsiyetli, sabit ve istikrarlı bir öznen hareket etmez ve yukarıda ifade ettiğim gibi, ötekinin tanınması üzerinden işlemez. Daha ziyade tekil bedenler arasındaki indirgenemez farkı ve etkileşimi temel alır. Preciado'nun¹⁴ tarifleriyle, "drag king"ler, dönme *dyke*'lar, sakallı kadınlar, çüksüz trans ibneler ve sakat *cyborg*'ların dahil olduğu bir bedenler çokluğu", onları normal veya anormal olarak inşa eden rejimlere karşı çıkar; onları belirli bir okunabilirlik ve kavranabilirlik çerçevesi içine sıkıştıran, adlandıran ve sınıflandıran (bilimsel) dilden, (bedensel) teknolojilerden taşar, onları zorlar, bozar, dönüştürür, saptırır (Preciado, 2013).

Buradaki vurgu bizzat bedenlerin çokluğu üzerindedir, onları temsil etme iddiasındaki kimlikler üzerinde değil. Çünkü bedenlerin siyasetin merkezine çekildiği bu perspektifte, politikleşme olasılığının belirli bir kimliğe bağlanması iyi ihtimalle sınırlayıcı, fakat son kertede imkânsızdır. Dolayısıyla, *queer*, kimliksiz bir siyaset önerisidir. Bulduğumuz konumu, olduğumuz kişiyi tarihsel bir kavşak, bir kesişim noktası gibi alan, bu noktanın değişmezliğini değil olumsuzluğunu vurgulayan, politik eylemi de onunla zorunlu bir ilişki içinde tasavvur etmeyen bir perspektif sunar. Bu perspektiften bakıldığında kimlik, ancak stratejik olarak alıp bırakabileceğimiz bir araçtır¹⁵. Onu, olabileceğimiz ve yapabileceğimiz şeyler için bir başlangıç noktası, kendi başına bir amaç, sahiplenilmesi, savunulması gereken bir nitelik olarak aldığımız sürece ise, ancak hareket alanımızı daraltır.

Son olarak bizzat *queer* kavramı ve kuramı da bu şekilde ele alınmalıdır. İşlevini yitirdiği anda, daha etkili siyasal silahlar lehine kendisinden

vazgeçilebilecek bir araç olarak. "Queer, müşterek bir mücadele sahası, bir dizi tarihsel düşüncenin ve gelecek tahayyülünün başlangıç noktası olacaksa", der Butler, "queerleştirilebilen olarak kalmak zorundadır" (Butler, 2013). Yani, şimdiki zamanda asla tümüyle sahip olamadığımız, her zaman yeni siyasal ihtiyaçlara göre yeniden eğip bükebileceğimiz, çarpıtılabileceğimiz bir araç olarak.

Daima istikrarsızlaştıran bir teşebbüs, daima dönüşüme açılan bir kapı olarak.

Dipnotlar

1. Özellikle aklımda üç çalışma var (Yardımcı, 2012a; 2012b; 2013). Burada paylaşacağım bilgi ve görüşleri büyük oranda bu çalışmalarda dile getirdim. Ayrıca son birkaç yıldır MSGSÜ Sosyoloji Bölümü'nde verdiğim derslerde de benzer noktalar üzerinde duruyorum. Aşına okuyucudan bu nedenle şimdiden özür dilerim.
2. Burada tek bir metne veya kişiye atıf yapmıyorum. Bugün queer bir perspektife sahip olduğu düşünülen birçok yazar, metin veya çalışma var. Bunlar kendi aralarında da oldukça çeşitlendiler, fakat temel noktalarda ortak eğilimlerden söz etmek hala mümkün görünüyor. İkilikler meselesi bunlardan biri.
3. Buradaki ifade ve yaklaşım Foucault'nun bilim ve bilgi üzerine yazdıklarından, özellikle de insan bilimlerine yönelik eleştirilerinden mülhemdir. Tek bir kaynağa referans vermek zor, fakat örneğin bkz. (Foucault, 2013)
4. Gender Trouble Türkçeye çevrilmiştir; bkz. (Butler, 2008). Sedgwick ise dilimize başka bir kitabıyla girdi: bkz. (Sedgwick, 2013).
5. Queer Tahayyül'de (bkz. Yardımcı, 2013) bu çeşitliliğe mümkün olduğu kadar yer vermeye çalıştık.
6. "Heteroseksüel" sözcüğünün etimolojisi bu noktada aydınlatıcıdır. İlk olarak 1892 gibi geç bir tarihte, psikiyatrist Richard von Krafft-Ebing'in cinsel sapkınlıkların tıbbi-hukuki dökümünü yapmaya çalıştığı kitabı Psychopathia Sexualis'in İngilizce'ye çevirisinde kullanılmıştır (Online Etymology Dictionary, "heterosexual" maddesi).
7. Örneğin Halperin (2013), Antik Yunan'da bizim retrospektif olarak "eşcinsellik" olarak adlandırdığımız şeyin bugünün "eşcinselliğinden" tümüyle farklı olduğunu göstermiştir.
8. Bu bölüm için bkz. (Butler, 1998; 1999; 2008; 2013; 2014). Ayrıca burada aktarmaya çalıştığım sürecin yetkin bir özeti için bkz. (Direk 2007; 2013).
9. Burada Althusser'in "çağrı" [interpellation] kavramına atıf vardır.
10. Burada da Derrida'nın yineleme [iteration] kavramı karışımıza çıkar.
11. Burada Foucault'nun özne'nin [sujet] Fransızca'daki (ve İngilizce'deki) çift anlamlılığına yaptığı vurgu tekrar edilir –sujet hem özne, hem tebaa anlamına gelmektedir.
12. Yine de Butler'in yaklaşımı, biyolojik-toplumsal cinsiyet ayrımını sildiği için Beauvoir'dan farklıdır. Bkz. Direk, 2013.
13. Sağlamlılığı "able-bodiedness" sözcüğünün karşılığı olarak kullanıyorum. Heteroseksizmin ikili cinsiyet kurgusunu ve karşı cinsle cinsel ilişkiyi normal varsayması gibi, sağlamlık da sakat-sağlam ikiliğine dayanıyor ve sağlam bedeni normal

varsayıyor. Heteroseksizm ve sağlamlık ilişkisine başka bir metinde yer vermiştim (2012b).

14. Preciado "Queer Çokluklar" başlıklı bu metninde, queer siyaseti dört basamaktan müteşekkil şekilde açıklar: 1. Kimliksizleşme, 2. Stratejik özdeşleşme, 3. Beden teknolojilerinin saptırılması, 4. Seksopolitika öznelinin ontolojiszleştirilmesi. Preciado'nun önerileri üzerine daha önce de yazdım. Bkz. (Yardımcı 2012a).

15. Preciado'nun "stratejik özdeşleşme" olarak tarif ettiği şey budur: Beyaz, kolonyal, straight [düzcinsel] kimliğe karşı, ikincil, madun, kötü şöhretli kimliklerle özdeşleşmek mümkündür; fakat bu, her tür özcülüğü, kökeni, tarihsel bağı ve doğallığı dışarıda bırakan, stratejik (yüzeysel) bir ilişkilene biçimi olarak kalmak zorundadır (Preciado, 2013: 328). Daha açık bir ifadeyle, madun bir kesimin mağdur edilmiş kimliğini değil; tam da herkesin hiçbir temsiliyet ilişkisi içinde olmadığı konuları (veya belki de kendisine değmeyen meseleleri) sahiplenmesini içerir.

Kaynaklar

- Baird, V.** (2004) *Cinsel Çeşitlilik. Yönelimler, Politikalar, İhlaller.* İstanbul: Metis.
- Butler, J.** (1998) *Toplumsal Cinsiyet Yanıyor: Sahiplenme ve Yıkma Sorunları, Defter, 34: 123-141.*
- Butler, J.** (1999) *Performans olarak cinsel kimlik, P. Osborne (der), Eleştirel Bakış: Entelektüellerle Söyleşiler içinde, Ankara: Dost.*
- Butler, J.** (2008) *Cinsiyet Belası.* İstanbul: Metis.
- Butler, J.** (2013) *Kritik Queer, S. Yardımcı ve Ö. Güçlü (der.), Queer Tahayyül içinde, İstanbul: Sel.*
- Butler, J.** (2014) *Bela Bedenler.* İstanbul: Pinhan.
- Direk, Z.** (2007) *Toplumsal Cinsiyet ve Bedenin Maddeleşmesi, Z. Direk (der.), Cinsiyetli Olmak. Sosyal Bilimlere Feminist Bakışlar içinde, İstanbul: YKY.*
- Direk, Z.** (2013) *Queer Kuram ve Cinsiyet Farklılığı, Erişim Tarihi 15 Mart 2014, <http://zeynepdirek.wordpress.com/2013/01/04/queer-kuram-ve-cinsiyet-farklilik/>.*
- Foucault, M.** (2003) *Cinselliğin Tarihi.* İstanbul: Ayrıntı.
- Foucault, M.** (2013) *Kelimeler ve Şeyler.* Ankara: İmge.
- Halperin, D.** (2013) *Cinselliğin Bir Tarihi Var mıdır? S. Yardımcı ve Ö. Güçlü (der), Queer Tahayyül içinde, İstanbul: Sel.*
- Online Etymology Dictionary.** "heterosexual" maddesi, Erişim Tarihi 17 Mart 2014, http://www.etymonline.com/index.php?term=heterosexual&allowed_in_frame=0.
- Online Etymology Dictionary.** "normal" maddesi, Erişim Tarihi 17 Mart 2014, http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=normal&searchmode=none
- Preciado, B.** (2013) *Queer Çokluklar. Anormallerin Politikası Üzerine Notlar, S. Yardımcı ve Ö. Güçlü (der), Queer Tahayyül içinde, İstanbul: Sel.*
- Sedgwick, E. K.** (2013) *Aşk Üzerine Bir Diyalog.* İstanbul: Ayrıntı.
- Yardımcı, S.** (2012a) *Ne O! Ne Bu! Ne Şu! Queer Kuramı ve Kimliksizleşme, e-Skop, Erişim Tarihi 15 Mart 2014, <http://www.e-skop.com/skopbulten/ne-o-ne-bu-ne-su-queer-kurami-ve-kimliksizlesme/749>.*
- Yardımcı, S.** (2012b) *Sakatlık Çalışmalarında Queer Ufku: Türkiye'de Bu Etkileşimin Zorluğu ve Olası İmkanları Üzerine, C. Çakırlar ve S. Delice, Cinsellik Muamması içinde, İstanbul: Metis.*
- Yardımcı, S. ve Güçlü, Ö.** (2013) *Giriş, S. Yardımcı ve Ö. Güçlü (der), Queer Tahayyül içinde, İstanbul: Sel.*